

OMON MATJON SHAXSIY ARXIVIDAGI XATLAR XUSUSIDA

Shohista Axmedova,
Jizzax davlat pedagogika
universiteti tayanch-doktaranti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Omon Matjonning shaxsiy arxivida saqlanayotgan maktublar xususida yangi ma'lumotlar beriladi. Jumladan, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, shoir, tarjimon Abdulhakim Matnazar tomonidan yozilgan ikkita maktubning qoralama varianti tahlilga tortilgan. Xorazm adabiy muhitidan yetishib chiqqan ikki shoir Omon Matjon va Matnazar Abdulhakim o'ratasidagi ustoz-shogirdlik munosabatlari M/Abdulhakimningikki xati orqali tahlil etildi.*

***Kalit so'zlar:** shaxsiy arxiv, xatlar, tarixiy-adabiy hujjat, ustoz-shogirdlik an'anasi*

***Annotation:** This article is devoted to the analysis of letters and flour preserved in the personal home archive of the people's poet of Uzbekistan Omon Matjon. In particular, a draft variant of two letters written by Abdulhakim Matnazar, a cultural worker, poet, translator who served in Uzbekistan, was subject to analysis.*

***Keywords:** letter genre, letters, historical document, fact data.*

Xatlar qadimdan insonlar o'rtasida aloqa vositasi bo'lib, ular asosan, kiborlar o'rtasida faol muloqot darajasiga aylangan. Xatlar yig'ilib hattoki, kitob shakliga keltirilgan (unga misol qilib A.Navoiyning "Munshaot" va A. Jomiyning "Ruqot" asarlarni sanash mumkin). Bu asarlar hozirgacha tarixchilar, etnograflar, adabiyotshunoslar, tilshunoslar uchun muhim tarixiy-adabiy manba sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston xalq shoiri Omon Matjonning shaxsiy arxivida yuzdan ortiq maktublar, otkritkalar (tabriknomalar), telegrammalar ikkita sarg'ayib ketgan papkada saqlanadi. Odatda maktub janri ikki tomonlama amalga oshiriladi, lekin shoir arxivida saqlanayotgan xatlarning hammasi bir yoqlama ya'ni uning adresiga kelgan maktublarni tashkil qiladi. Zero shoir-yozuvchilarga yo'llangan maktublarni mazmunan, uslubiy jihatdan o'rganish hozirgi adabiy jarayon uchun nihoyatda qiziq mavzulardan biri hisoblanadi, chunki bu janr sifatida azaldan o'zbek adabiyotida shakllanib kelgan.

Omon Matjon shaxsiy arxivida saqlanayotgan xatlar o'qishga yaroqli bo'lib, A 4 formatli qog'ozlarga, maktab daftarlarining varaqlariga yozilgan bo'lib, o'zbek, rus, qoraqalpoq, qozoq tillarida yozilgan. Xususan, bu xatlar, shoirning qarindosh-urug'lari, do'stlari, muxlislari, shogirdlari, tahririyat a'zolari, hokimiyat, nashriyotlar va shoir-yozuvchilar tomonidan yozilgan. Albatta, ularning orasida yozuvchi-shoirilar yozgan xatlar boshqa xatlardan farq qiladi. Bu maktublarni shu xususiyatiga ko'ra bir necha guruhga bo'lish mumkin:

1. **Rasmiy xatlar** (O. Matjonga yozuvchilar uyushmasidan, muzeydan, tahririyatdan, nashriyotlardan, maktab direktorlaridan, hokimiyatdan va turli mitinglardan kelgan maktublar)

2. **Telegramma, tabriknoma va taklifnomalar** (ular asosan, bayram va to'y, yubeley tadbirlari munosabati bilan yozilgan tabriknoma otkritkalarva to'yga taklifnomalar, muhim uchrashuvlar, davra suhbatlari, kitoblariga dasxat so'rash kabilar bo'lib, juda ixcham, sodda so'zlar bilan ifodalangan)

3. **Qarindosh-urug'lari** yozgan xatlar (bunday xatlar shoirning otasi, ukalari, akasi, singlisi, uzoq amakilari, jiyanlari va boshqa og'a-inilari tomonidan yozilgan bo'lib, unda shoirdan, uning oila a'zolaridan hol-ahvol so'ralgan yoki bayramlar bilan tabriklashgan)

4. **Do'stlari va shogirdlari tomonidan yozilgan xatlar** (shoira Qutlibeka, shoirlar P. Mo'min, To'ra Sulaymon, Abdulhakim Matnazar, Jolmirza Aymurzayev kabilardan kelgan xatlar)

5. **Muxlislari va boshqa insonlardan kelgan maktublar** (bu kabi xatlarda 10-sinf o'quvchilari, talabalar, turli ijtimoiy sohadagi insonlar o'zlarining va jamiyatdagi muammolarga yechim izlab xat yozishgan)

Umuman olganda, Omon Matjonga jami 100 ta xat kelgan bo'lib, ular stilistik jihatdan unchalik murakkab tilda yozilgan emas. Maktublarning eng katta qismini telegrammalar tashkil qiladi, ularning soni 56 ta. Mazkur maktublarning ba'zilarining yozilganiga 50-60 yil bo'lgan, uni o'qigan odamning ko'z oldida jonli tarix, yani o'sha davr manzaralari yorqin gavdalanadi. Saqlanayotgan xatlarning aksariyati o'tgan asrning 70-90 yillarida yozilgan bo'lib, shoir ijodining eng gullagan davriga to'g'ri keladi.

Shoir shaxsiy arxivida 1971-yil, 21-fevral sanasi bilan O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, shoir, tarjimon Abdulhakim Matnazar tomonidan yozilgan maktub saqlanib qolingan. Xat mazmunini to'liqligicha e'tiboringizga havola qilamiz:

“Хурматли Омон ака!

Газет ва журналларда айрим шеърларингизни ўқиганман.

Бу йил китобингиз чиқибди. Бу мени биринчи томондан қувонтирса, иккинчи томондан, адабсизлик қилиб бўлса ҳамки, ушбу хатни ёзишга ундади. Агар сиз учун ортиқча ташвиш бўлмаса, менга бир нусха юборсангиз. Ижодингиз ҳақида яхлитроқ тасаввурга эга бўлиш иштиёқидаман.

Салом билан Абдулҳакимов Матназар.

P.S. Ўзим ҳам унча-мунча машқлар қилиб юраман. Шулардан баъзиларини жўнатаётirman, хушласангиз бир-икки оғиз гап ёзарсиз.

21 февраль 1971 й.

Адресим: Ростовская обл. с. Таганрог, 26. Довостребования.

*Бор меҳрим-ла сени ардоқлаб,
Висолингни кутгайман масъуд.
Сен ҳам, жоним, матонат сақлаб,
Ишонч билан йўлимга кўз тут.*

*Кутганларга алам муваққат,
Шафқатлидир ҳижрон – бағри тош.
Маҳрум бўлмас бахтидан фақат
Бу азобга берганлар бардош.*

Абдулла Орипов газалига мухаммас.

*Ишқ азоби ўтли бу қалбимга бўлмиш жо бу кун,
Бу қадар оҳимдан ўт чиқмовди, дўстлар, то бу кун.
Тақдир ҳукмин бераҳм ҳижрон қилиб ижро бу кун,
Ваҳ-ки, ишқ саҳросида қолдим беишқ танҳо бу кун,
Чиқма Қайс, оҳим билан ёнмоқда бу саҳро бу кун.*

*Ёсуман раишк дер, сенга ёрда садоқат қолмади,
Тарки ишқ айлайми энди, менда тоқат қолмади.
Ўтли бу қалбда ақлга ҳеч итоат қолмади,
Чеҳраи заррин кўрарга зарра ҳоҷсат қолмади,
Шамс нарвони уза агёр эрур пайдо бу кун.*

*Ишқ дарёси бўйида мажнунтолдек ҳолатим,
Мингта сайёдга нишон бўлган гизолдек ҳолатим,
Ҳажр захмин чекканимдан букри долдек ҳолатим,
Нун лабинг узра сокин қолди ҳилолдек ҳолатим,
Ҳарф ўйин айлай десам ўзга эрур имло бу кун.*

*Матназар, ёр илтифоти бўлмаса анқо агар,
Бахт қуши бошингга қўнса – боқса ул барно агар,
Ҳадя қилса сенга севги хотами тилла агар,
Ёр висоли томингда бўлса Абдулло агар,
Сенга парво қилсалар ҳам қилмагин парво бу кун.*

ҚЎШИҚ СЕҲРИ

*Айрилиқ қўшиғин сокин соҳилда
Берилиб куйлармиш немис санами.
Ғуссаларга тўлиб, орзиққан дилдан
Куй билан йўғрилиб чиқар алами...*

*Интизор куйлармиш сочини тараб,
Ишқ аҳли тинглармиш уни маҳлиё.
Куйлармиш севганин йўлига қараб,
Ул йигит санамга боқмасмиш қиё.
Аммо қиз куйлармиш бўлиб дилпора,
Жондан тинглар эмиш уни оломон.
Шундай сеҳри бормиш куйин: бир бора
Тинглаган ўлармиш уни бегумон.*

2

*Қаттол қўшиқ йўқдир, асли дўстларим,
Бу-ку Лорелея ҳақда бир чўпчак,
Аммо мангу – гоҳ бут, гоҳ бўлиб ярим
Миллионлаб қалб қўшиқ ишқида тептак.
Куйчи Масҳодир, қўшиқ олмас жон,
Қўшиқ-ла ювилар дилимдан дардим.
Ростга чиқса ўшал чўпчак ногаҳон,
Қўшиқ тинглаш учун мен ҳам борардим.
Ўлгим келганидан бормасдим,
Бироқ Борардим ўлгани куй тинглаб бир дам.
Ўлим бир даҳшат-ку!.. Лекин мен кўпроқ,
Дўстларим, қўрқаман куйсиз умрдан.[1;67]”*

Shoir arxivida saqlanayotgan xatlar asosan krill yozuvida yozilgan, shuninguchun bu xatlar mazmunini berishda asliyatdagi yozuv turini ko'rsatdik. Mazkur xat mazmuni orqali shoir-tarjimon Abdulhakimov Matnazar bilan Omon Matjon o'rtasida ustoz-shogirdlik munosabatlari oydinlashadi. Xat mashinkada terilgan. Unda yosh shoir O.Matjonga ucta she'rini yozib jo'natar ekan, ("Abdulla Oripov g'azaliga muxammas", "Qo'shiq sehri" va "Bor mehrim-la seni ardoqlab") ijodi haqida fikr berishini so'raydi. Xat yozilgan sanasidan ma'lum bo'lyaptiki, Abdulhakim Matnazarning ilk ijodiy she'rlari shu davrda yozila boshlagan, chunki uning birinchi she'riy to'plami 1982-yilda "Tiniq tonglar" nomi bilan nashrdan chiqqan. Uning "Abdulla Oripov g'azaliga muxammas" she'ri O.Matjonning "Avvalg'ilariga

o'xshamas" muxammasi ta'sirida yozilgan desak hech mubolag'a bo'lmaydi. Chunki she'r bandlari o'rtasidagi bog'lanish, radiflarning takrorlanishida, naqoratlarining o'zgachaligi bilan alohida o'xshashliklari bor. Lekin Abdulhakim Matnazarning she'riy kitoblarini ko'zdan kechirganimizda yuqoridagi she'rlarning birortasi ham ularning ichidan joy olmagan. Bu she'rlar ham shoir ijodining dastlabki namunasi sifatida shunday xatlarda saqlanib qolgan bo'lsa ajabmas. Bu xatlar bejiz Matnazar Abdulhakim tomonidan Omon Matjonga yozilmagan. Yosh shoir ruhiy-ma'naviy ustoz izlar ekan, Omon Matjonni o'ziga Ustoz sifatida uning ijodini ardoqlab, o'qib-o'rganib, unga shogirdlik maqomida turib xatlar yozgan.

Umuman olganda, O.Matjon shaxsiy arxivida A.Matnazar tomonidan jami ikkita xat saqlanib qolgan, ularning ikkinchisini ham e'tiboringizga havola qilmoqchimiz:

“Хурматли Омон ака!

Мана, топширигингизга қувона-қувона амал қилиб, Сизга хат ёзаётirman.

Ишлаб юрибман. Тез отпускка чиқамиз, шунда ўқиб чиқишни кўнглимга тугиб юрган китоблар бор, ўшаларни мутолаа қилмоқчиман. Ҳозир эса иш: ўқув машғулотлари, имтиҳонларга тайёргарлик, колхозга ёрдам, дегандай...хуллас, ташвиш етарли.

Шеърлар машқ қиляпман. Кам.

Қадрли Омон ака!

Сиздан бир ижодий маслаҳат сўрамоқчи эдим. Рус тилини ўргана бошлаганимдан бери шеъррий таржимага қизиқаман. Назаримда муваффақиятлироқ чиққан таржималарни хукмингизга ҳавола қилган тўпламим “Тиниқ тонглар”гаям киритгандим. Шуларни ўқиб кўрган бўлсангиз, имкониятимни чамалаб, менга бир-иккита “тишим ўтадиган” авторни тавсия қила олмайсизми? Эҳтимол, бунақа масалани ҳар ким ўзи учун ҳал қилиши керакдир. Шундай бўлса-да, ҳеч кимга, хусусан, менингдек кам тажриба ҳаваскорларга устозлар йўл-йўриги ортиқчалик қилмас, деб ўйлайман.

Омон ака!

Шеърларимни кўздан кечиршига вақт орттира олдингизми? Агар ўқиб чиққан бўлсангиз ва андак фурсатингизни мендан аямасангиз натижасини, муҳими, танқидий фикр-мулоҳазаларингизни ёзиб юборсангиз.

Умуман, Омон ака, Сиз билан хатлашиб туришни жуда-жуда орзу қиламан.

Хайр

Самимий ва шогирдлик саломи билан Матназар.

Адресим: Хорезмская обл. Ургенчский р-н, к-з им.Карла Маркса, шк. Им. Мукими. Абдулхакимов М. [2;79]”

Shoir A.Matnazarning oldingi xatida ko'proq she'rlarining sujeti, ularning salohiyati, tuzilishi, g'oyaviy-badiiy unsurlariga e'tibor berishini so'ragan bo'lsa, ikkinchi maktubida esa tarjima janriga qo'l urgan shoir, yaxshi chiqqan tarjima she'rlari to'g'risida O.Matjondan fikrlar so'ragan va "tishi o'tadigan" shoirlarning she'rlarini tarjima qilish uchun tavsiya berishini so'rab yozganiga guvoh bo'lamiz.

Bizga yaxshi ma'lumki, O.Matjon tarjimon sifatida Shiller, Bodler, Yevgeniy Yevtishonko, Rasul Hamzatov, Ibroyim Yusupov kabi chet el va qardosh xalqlar adabiyotidan bir qancha she'rlarni o'zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilgan. Albatta, bunday yetuk tajriba egasidan ijodiy maslahatlar, tanqidiy fikr-mulohazalar olish, ustozlardan yo'l-yo'rig' so'rash - tajribasi kam havaskorlar uchun bosib o'tiladigan ijodiy yo'ldir. Shu ma'noda, Omon Matjonning jahon she'riyatidan kimlardan va qaysi she'riyat durdonalarini tarjima qilish haqidagi maslahatlaridan so'ng, Matnazar Abdulhakim ijodida ham badiiy tarjimachilik ishlari boshlanib ketdi. Binobarin, M.Abdulhakimning tarjimonlik faoliyatiga nazar tashlaydigan bo'lsak, Najmiddin Kubro, Pahlavon Mahmud, Bedil, Munis, Ogahiy, Komil Xorazmiy, Rojiiy, Tabibiy, Xorazmiy, Shayx Majdiddin Bog'dodiy (fors tilidan); M.Dudin, N.Rubsov, R.Hamzatov, U.Ziedonis, Y.Yevtushenko, N.Dmitriyev (rus tilidan); O.Annadurdiyev, G.Zaripova, I.Xudoyberganov, O.Nazarov, M.Bobonazarov, Q.Qaqaboyev, O.Muhadov (turkman tilidan) ijodidan tarjimalarni amalga oshirgan. Shu bilan birga M.Abdulhakim o'zbek she'riyatidan ham rus tiliga M.Rajab, B.Bekmetov, Go'zal Begim she'rlarini rushchalashtirgan. Quyida tarjimon shoirning Y.Evtushenko va R.hamzatovdan qilgan ikki she'riy tarjimasini beramiz.

GIRYA

Yevgeniy Yevtushenkodan

Momiq patlarida qotgan laxta qon,

Ko'zlari chirt yumuq. Jim. Aftodahol.

Qayiqda chayqalib yotibdi bu on

Bitta g'oz — qoramtir bir kumush misol.

DARAXTIM

Rasul Hamzatovdan

Yaproqlaring musaffo ko'kda,

Qaro yerda sening ildizing.

Daraxtginam, sernovdalikda

Hayotga eng mos timsol o'zing.[3;91]

M.Abdulkhakim mazkur she'rlarni maromiga yetkazib tarjima qilgan. Har ikki shoir she'riyatidan Omon Matjon ham she'r tarjima qilgan. Rasul Hamzatov va Y.Evtushenko bilan shaxsan do'st-yoron bo'lib ijodiy hamkorliklar qilishganini katta adabiyotshunoslarimiz yaxshi bilishadi. O'zining shaxsiy tajribalari va badiiy tarjimachilikdagi to'plagan malakasi tufayli Omon Matjon shogirdi Matnazarga bu ikki shoir (R.Hamzatov va Y.Evtushenko) va boshqa shoirlar ijodi bilan tanishib, ular ijodidan tarjimalarni amalga oshirishni tavsiya etgan. Omon Matjon va M.Abdulhakimning ustoz-shogirdlik munosabatlari, ijodiy do'stona hamkorliklari tufayli yosh shoir ijodida badiiy tarjimonlik faoliyati ham boshlanib ketdi.

Darhaqiqat, *"Ijodkor tarjimai holini uning o'zi yaratgan asarlari bilan uzviy bog'lab o'rganish adabiyotshunoslikda masalaning biz shu kungacha e'tiborqilmagan jihatlarini anglashimizda muhim vosita vazifasini bajaradi."* [4;87] Yangi iste'dodlar uchun o'zidan oldingi katta iste'dodlar hamma davrlarda ham namuna timsoli bo'lgan, tabiiyki, shogirdlar ustozidan o'tishga harakat qiladi. Shoir A.Matnazar Xorazm adabiy muhitidan yetishib chiqqan zamonaviy o'zbek she'riyatida Omon Matjondan keyin paydo bo'lgan yorqin yulduzdir.

Bizning nazdimizda, bu ikki xorazmlik ulkan iste'dod vakillari butun hayoti va ijodini adabiyotga, yani she'riyatga bag'ishladi. Ular umr bo'yi, professional shoir bo'lishga, el-yurt orzusini kuylab o'tishga, yurt, vatan, millat taqdirini olg'a surishga intildi. O'zbek millatining ijodkor farzandlari sifatida yurtni yuksaklarga ko'tarish, uni ilmiy qilish kabi hislatlarni o'z asarlarida singdirishga harakat qildi. *Zero, har bir kishining madaniyati o'z yurtini, o'z xalqining tarixi, urf-odatlari, tili, san'at va adabiyotini bilish, hurmat qilish va sevishdan boshlanadi. Inson tarbiyasining bualifbesi chetlab o'tilgan joyda nodonlar, johillar, xoinlar va zolimlar tug'iladi.* [5;76]

Omon Matjon shaxsiy arxividan aniqlanib, ilk bor e'tiboringizga havola etilayotgan ikki maktub ijodkor laboratoriyasi masalalarini hamda davr manzaralarini, ustoz-shogirdlik munosabatlarini yoritib beruvchi muhim tarixiy- adabiy hujjat sifatida ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov N. "Usmon Nosir" ma'rifiy-biografik roman. O'z.FA. "Fan nash. Tosh-2022. 52-B.
2. Omon Matjon. Xatlar papkasi.

3. Тўлаганова С. “Ижодкор шахсияти ва бадиий қаҳрамон муаммоси:Навоний шахсиятининг ўзига хослиги” 2018.2 В.
file:///C:/Users/User/Downloads/sokadaigakusilkroadkenkyu0_11_3%20(7).pdf
4. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/matnazar-abdulhakim-sherlar.html>
5. Абдулҳаким М. Танланган асарлар. I жилд. Шеърлар. Таржималар. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 328 б.
6. Абдулҳаким М. Танланган асарлар. II жилд. Шеърлар. Таржималар. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2017. – 304 б.